

KS. WOJCIECH CICHOSZ

UNIwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

CICHOSZ@UMK.PL

ORCID: 0000-0003-0839-2179

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2025.026>

PEDAGOGICZNA RECEPCJA KOŁOWEGO MODELU SPÓSÓBÓW WIERZENIA (*CIRCUMPLEX OF FAITH MODES*)

Streszczenie. W procesie stawania się osobą dużą rolę odgrywa religijność. Na płaszczyźnie humanistycznej ukonstytuowały się różne koncepcje człowieka, które w ostatnim czasie znacząco wzbogacił zaproponowany przez Piotra Szydłowskiego i Jana Ciecucha kołowy model sposobów wierzenia (KMSW) – the Circumplex of Faith Modes. Model został opracowany z perspektywy emicyjnej, opisując różne formy religijności chrześcijańskiej, rozumianej jako relacja między człowiekiem a Bogiem we wspólnocie Kościoła. Sposób wierzenia odbywa się w dwóch domenach: relacji z Bogiem (Transcendencją) oraz na płaszczyźnie psychospołecznej (rola Kościoła, wspólnoty). Skoro model pozwala człowieka postrzegać jako byt integrujący warstwę materialną, psychologiczną i duchową, warto zapytać, na ile może stać się kluczowym w obszarze edukacji religijnej na każdym etapie jego życia? Zaproponowane w artykule pozycjonowanie osoby w kontekście jej indywidualnego potencjału rozwojowego daje możliwość przechodzenia pomiędzy poszczególnymi poziomami postaw religijnych. Dokonać się to może jedynie przy uprzedniej afirmacji osoby i jej teleologicznej perspektywy (szczęście, spełnienie i samorealizacja). Fundamentem tego procesu warto uczynić wiarę i nadzieję, a optymalną realizację osoby ludzkiej w perspektywie wieczności (maieutyka, miłość) swoistym portem przeznaczenia.

Słowa kluczowe: edukacja religijna, religijność, kołowy model sposobów wierzenia, maieutyka osoby.

Abstract. Pedagogical reception of the Circumplex of Faith Modes. Religiousness plays an important role in the process of becoming a person. In the humanistic sphere, various concepts of man have been established, which have recently been significantly

enriched by the circular model of ways of believing as set out by Piotr Szydłowski and Jan Ciecuch – the Circumplex of Faith Modes (CFM). This model was developed from an emic perspective, describing various forms of Christian religiousness, understood as the relationship between man and God in the community of the Church. The way of believing takes place in two domains: the relationship with God (Transcendence) and on the psychosocial level (the role of the Church, the community). Since the model allows us to perceive a human being as an entity integrating material, psychological and spiritual layers, it is worth asking as to what extent it can become a key element in the area of religious education at every stage of life? The positioning of a person in the context of his/her individual development potential as set forth in the article makes it possible to move between individual levels of religious attitudes. This can only be achieved with prior affirmation of the person and his/her teleological perspective (happiness, fulfilment and self-realization). It is worth making faith and hope the foundation of this process, and the optimal realization of a human being in the perspective of eternity (maieutics, love) a kind of port of destination.

Keywords: religious education, religiousness, the Circumplex of Faith Modes, CFM, the circular model of ways of believing, maieutic individuals.

WPROWADZENIE

W centrum aktualnych tematów i licznych obszarów badawczych znajduje się człowiek. To on przekracza różne granice w perspektywie ekspansji świata materialnego (ku rzeczom), społecznego (ku ludziom) i symbolicznego (ku symbolom), będąc poddanym oddziaływaniu różnych wpływów: kulturowych, społecznych, religijnych i aksjologicznych. Ten potencjał natury ludzkiej trafnie określił św. Paweł w Liście do Filipian: „Bracia, ja nie sądzę o sobie samym, że już zdobyłem, ale to jedno [czynię]: zapominając o tym, co za mną, a wytyżając siły ku temu, co przede mną, pędzę ku wyznaczonej mecie, ku nagrodzie, do jakiej Bóg wzywa w górę, w Chrystusie Jezusie” (Flp 3, 13–14). W tym kontekście nietrudno zauważyć, że osoba ludzka jest bytem niedokończonym (niegotowym), nieustannie w drodze (łac. *homo viator*).

W życiu człowieka w procesie stawania się osobą dużą rolę odgrywa religijność¹. To ogromna siła nie tylko wielu przemian w wymiarze

¹ Por. Krzysztof Pilarz, „Religia i nauka – współczesne relacje psychologiczno-duchowościowe,” *Teologia i Człowiek* 64, nr 4 (2023): 89–103.

horyzontalnym, ale również źródło wertykalnej samorealizacji osoby ludzkiej² – ostatecznie prowadzącej do wieczności. Człowiek bywa postrzegany z perspektywy historycznej, ale też i synchronicznej oraz holistycznej. Ujęcie integralne pozwala ustrzec człowieka przed jego redukcjonistycznym opisem, zamknięciem w świecie własnych doznań i wrażeń – i wskazać na jego wymiar i sens teologiczny oraz teleologiczny³. Dużą rolę w tym procesie odgrywa religia (chrześcijaństwo), która w centrum stawia relację człowieka z osobowym Bogiem we wspólnocie Kościoła. Choć na mocy sakramentu chrztu świętego człowiek zostaje włączony do Kościoła i w tym sensie w chrześcijaństwie pielęgnuje się wymiar wspólnotowości, to na relację z Bogiem składa się wiele osobistych doświadczeń. Połączenie tego co osobiste z tym co wspólnotowe ujawnia się w preferowanej drodze tworzenia tej relacji.

Na płaszczyźnie humanistycznej, w toku wieloletnich doświadczeń, ukonstytuowały się różne koncepcje człowieka: poznawcza, humanistyczna, behawiorystyczna, psychodynamiczna czy transgresyjna⁴. Przywołane w tym miejscu stanowiska znacząco wzbogaca niedawno zaproponowany przez Piotra Szydłowskiego i Jana Ciecucha w australijskim czasopiśmie „Journal for the Academic Study of Religion” kołowy model sposobów wierzenia (KMSW) – the Circumplex of Faith Modes⁵. Autorzy w podsumowaniu wspomnianej publikacji wyraźnie domagają się, aby zaproponowany przez nich teoretyczny model religijności został zoperacjonalizo-

² Por. Anna Zellma, Roman Buchta, Wojciech Cichosz, „The (non)transgressive character of religious education for children and young people in Polish schools,” *British Journal of Religious Education* 44, no. 3 (2022): 223–237; Józef Kozielecki, *Transgresja i kultura* (Warszawa: Wydawnictwo Żak, 2002).

³ Por. Wojciech Cichosz, „Pedagogiczny dekalog formacji chrześcijańskiej w epoce globalizmu,” w *Veritas cum caritate – intellegentia cum amore*, red. Czesław Rychlicki, Ireneusz Werbiński (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2011), 725–745.

⁴ Por. idem, „Edukacyjno-apostolska akomodacja psychologii transgresyjnej [Educational and apostolic accommodation of transgressive psychology],” *Paedagogia Christiana* 2, nr 22 (2008): 93–104 (<https://apcz.umk.pl/PCh/article/view/PCh.2008.021/6427> – dostęp: 18.06.2025).

⁵ Zob. Piotr Szydłowski, Jan Ciecuch, „The Circumplex of Faith Modes: The Proposal of an Integrative Model in the Allportian Approach,” *Journal for the Academic Study of Religion* 36, no. 2 (2023): 210–241 (<https://doi.org/10.1558/jasr.25571> – dostęp: 18 maja 2025).

wany i empirycznie zweryfikowany, co stało się bezpośrednim impulsem do podjęcia problemu badawczego sformułowanego w tytule niniejszego artykułu⁶. Skoro model pozwala człowieka postrzegać jako byt integrujący warstwę materialną, psychologiczną i duchową, może stać się kluczowym w obszarze edukacji religijnej, stąd warto przyjrzeć się tej propozycji w perspektywie pedagogicznej.

1. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA CIRCUMPLEX OF FAITH MODES

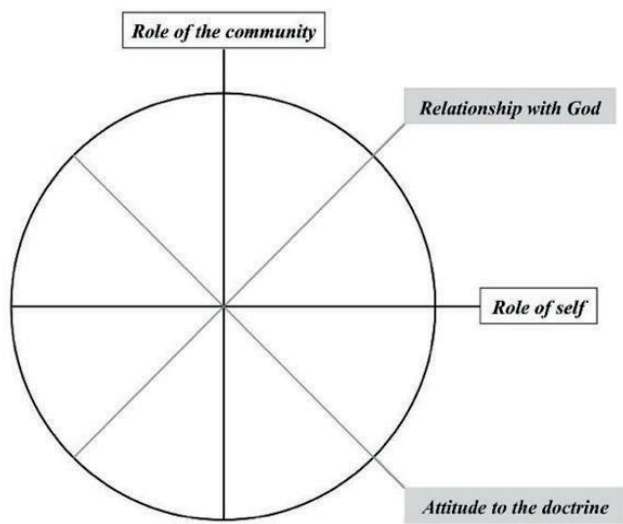
Piotr Szydłowski i Jan Ciecuch porządkują ogólny stan wiedzy na temat różnych typów religijności w ujęciu Allporta i powiązanych z nim nurtów badawczych⁷. Owocem tych poszukiwań stał się Circumplex of Faith Modes – kołowy model sposobów wierzenia (kołowy model religijności). Zaproponowany model został opracowany z perspektywy emicznej, opisując różne formy religijności chrześcijańskiej, rozumianej jako relacja między człowiekiem a Bogiem we wspólnocie Kościoła⁸. Zdaniem Autorów, sposób wierzenia odbywa się w dwóch domenach: relacji z Bogiem (Transcendencją) oraz na płaszczyźnie psychospołecznej (rola Kościoła,

⁶ Szydłowski, Ciecuch, "The Circumplex of Faith Modes," 235: „In the next step, the model should be operationalized and empirically verified based on the aforementioned predictions concerning relationships with other constructs within the Allportian approach. The CFM organizes existing knowledge about the various types of religiousness using a matrix comprising four dimensions and eight faith modes”.

⁷ Gordon W. Allport, *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation* (New York: Macmillan, 1950); idem, "Behavioral Science, Religion, and Mental Health," *Journal of Religion and Health* 2 (1963): 187–197; idem, "The Religious Context of Prejudice," *Journal for the Scientific Study of Religion* 5(3) (1966): 447–457; Gordon W. Allport, Michael J. Ross, "Personal Religious Orientation and Prejudice," *Journal of Personality and Social Psychology* 5(4) (1967): 432–443.

⁸ Por. Szydłowski, Ciecuch, "The Circumplex of Faith Modes," 211. Ujęcie międzykulturowe podstawowych wymiarów religijności (polska wersja 4-BDRS): wiary, więzi, przynależności i zachowania, Autorzy przedstawiają w oparciu o dwa badania, w których analizowali jakość pomiaru oraz korelaty osobowości i dobrostanu tych wymiarów – Piotr Szydłowski, Ewa Topolewska-Siedzik, Jan Ciecuch, "Religiousness Measured by the Four Basic Dimensions of Religiousness Scale (4-BDRS) among Polish Believers: Measurement Quality, Personality and Well-being Correlates," *Journal of Religion and Health* (2025).

wspólnoty), co autorzy obrazowo ilustrują za pomocą poniższego schematu kołowego:

Rys. 1. Dwie domeny sposobu wierzenia

(źródło: Szydłowski, Ciecuch, "The Circumplex of Faith Modes," 224)

Szydłowski i Ciecuch w obu domenach wyróżniają różne typy wiary, które opisują za pomocą dwóch ortogonalnych (niezależnych od siebie) wymiarów: w pierwszej domenie są to (1) stosunek do Boga/relacja z Bogiem oraz (2) stosunek do doktryny/rytuałów/przepisów; w drugiej domenie tymi wymiarami są (1) znaczenie/rola wspólnoty religijnej oraz (2) rola/siła własnego „ja” w osobistym stosunku do Boga i doktryny.

Kołowy model powstał poprzez nałożenie ortogonalnych wymiarów dwóch domen obróconych o 45 stopni względem siebie, przy czym cztery wymiary stanowią jego główne osie. Powstały model wyróżnia i opisuje osiem trybów wiary (biegunów czterech wymiarów), które są ze sobą powiązane w określony sposób i które tworzą kołowy model wiary⁹. Podob-

⁹ Szydłowski, Ciecuch, "The Circumplex of Faith Modes," 210–211: „The model was developed from the emic perspective, describing the various forms of Christian religiousness understood as the relationship between man and God within the community

nie jak w innych modelach kołowych¹⁰, w tym psychologicznym modelu, dwa bieguny każdego wymiaru nie są prosto przeciwstawne, ale każdy z nich zawiera dodatkową, nieredukowalną treść psychologiczną.

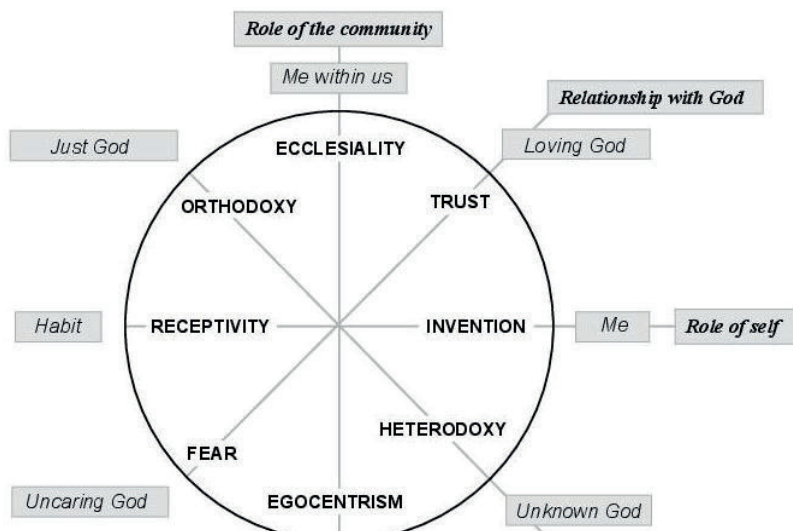
Wobec powyższego można powiedzieć, że w domenie relacji z Transcendencją (stosunek do Boga i relacja z Nim oraz stosunek do doktryny i zachowań religijnych) człowiek w uformowanym obrazie Boga może postrzegać Go jako kochającego Ojca, albo nieczułego i bezwzględny tyrana (rygoryzm). Stąd też, w przyjmowanym modelu, istotną rolę odgrywa stosunek człowieka do doktryny. Na tej płaszczyźnie Szydlowski i Ciecuch wskazują również dwa krańcowe bieguny: ortodoksję (Bóg znany i sprawiedliwy dzięki legalizmowi doktrynalnemu) i heterodoksję (Bóg nieznany).

W kontekście społecznym, jak już zauważono, wiara w Boga może być przeżywana eklezjalnie (wspólnotowo – ja z nami), bądź też mniej lub bardziej egocentrycznie (ja nad nami). Łatwo dostrzec, że kluczową rolę w tej perspektywie zawsze odgrywa „ja” wierzącego człowieka, które warunkuje różne sposoby wierzenia. To klucz do antropologicznego zrozumienia człowieka: każdy jest podmiotem (osobą), ale jednocześnie jest niepowtarzalną indywidualnością (personalistyczne indywiduum zapośredniczone w konkretnym kontekście). Warto w tym miejscu dodać, że „obserwacja tendencji zachodzących w ramach praktyk religijnych – jak pisze Krzysztof Pilarz – wskazuje na zauważalną tendencję do przechodzenia od zainteresowania tradycyjnym uczestnictwem w życiu religijnym, związanym z postrzeganiem religii jako zjawiska obejmującego trzy podstawowe elementy: doktrynę, kult i instytucję (kościół, związek wyznaniowy),

of the Church. Here, faith plays out in two domains: the relationship with Transcendence (God) and the relationship with the community of the Church (the psychosocial domain). In both domains, the various faith modes are described using two orthogonal dimensions: in the former domain these are (1) one's attitude to God/relationship with God and (2) one's attitude to the doctrine/rites/prescriptions/law; and in the latter domain the dimensions are (1) the significance/role of the religious community and (2) the role/strength of self in one's personal attitude to God and the doctrine. The circumplex was created by superimposing the orthogonal dimensions of the two domains rotated by 45 degrees with respect to one another, with the four dimensions forming its main axes. The resulting model distinguishes and describes eight modes of faith (poles of the four dimensions), which are related to one another in specific ways and which comprise the Circumplex of Faith Modes”.

¹⁰ Por. Jan Ciecuch, „Model osobowości dla pozytywnej psychologii klinicznej,” *Journal of Psychiatry and Clinical Psychology* 25 (1) (2025): 7.

w stronę religijności zindywidualizowanej, a nawet – idąc za nomenklaturą zaproponowaną przez P. Vitz – selfistycznej”¹¹. Wyróżnione w modelu kołowym wymiary w ramach każdej domeny – jak już powiedziano – są ortogonalne (niezależne), ale jednocześnie domeny wyróżnione w relacji z Transcendencją są precyzyjnie powiązane z tymi wyróżnionymi w domenie psychospołecznej. W rezultacie wszystkie cztery wymiary i osiem trybów wiary można umieścić w obrębie jednej płaszczyzny przedstawionej poniżej.

Rys. 2. Model sposobów wierzenia

(źródło: Szydłowski, Ciecuch, "The Circumplex of Faith Modes," 230)

Wskazane na modelu wymiary w każdej z domen wzajemnie się dopełniają, przez co dają szansę nie tylko pełnego opisu różnorodnych sposobów wierzenia, ale i możliwość przechodzenia osoby z jednego do innego sposobu wierzenia (zmiana miejsca i poziomu). Stanowią też wystarczający impuls, by przyjrzeć się możliwościom wykorzystania modelu w przestrzeni edukacyjnej (szkolnej).

¹¹ Pilarz, „Religia i nauka,” 90.

2. MOŻLIWOŚCI ZASTOSOWANIA CIRCUMPLEX OF FAITH MODES W EDUKACJI RELIGIJNEJ

Zaprezentowany powyżej model KMSW naturalnie wpisuje się w pedagogiczny dyskurs o antropologiczno-psychologicznych uwarunkowaniach edukacji religijnej. Wychowanie zakłada wiarę, nadzieję i miłość, które można przeżywać z różną intensywnością i na różnych poziomach¹². Pedagogiczna aplikacja modelu pozwala nie tylko na próbę identyfikacji i klasyfikacji osobistej „pozycji” w jego strukturze, ale także na rozpoznanie subiektywnych i obiektywnych ograniczeń utrudniających jednoznaczne przyporządkowanie w zakresie rozpiętości osi ortogonalnych. Zaproponowane ujęcie postaw wiary, z uwzględnieniem domen relacji z Transcendencją oraz relacji psychospołecznych, to bezcenny materiał do autorefleksji nad własną kondycją i osobistym modelem wiary. Ostatecznie staje się inspiracją do autokorekty i pracy nad dalszym osobistym rozwojem, a także podjęcia określonych działań wspierających i kompensacyjnych w pracy pedagogicznej. Powyższe przesłanki dają możliwość sformułowania praktycznych wniosków w obszarze edukacji religijnej. Zaproponowany model pozwala pozycjonować osobę i poprzez jej afirmację oraz wyznaczanie (realizację) celów przechodzić na kolejne poziomy rozwoju (maieutyka).

2.1. POZYCJONOWANIE OSOBY

Punkt wyjścia stanowi znalezienie aktualnego miejsca na zaproponowanym kole, które z kolei staje się odniesieniem do dalszego rozwoju. W edukacji religijnej zasadniczą rolę pełni prawdziwy obraz siebie, czyli stawanie w prawdzie. Patrząc na model kołowy Piotra Szydlowskiego i Jana Ciecucha (Rys. 2), można stwierdzić, że dana osoba, choć reprezentuje różny poziom relacji z Bogiem oraz wspólnotą, to pewne zachowania (postawy) są dominujące i wiodące, a część z nich stanowi istotne ograniczenie. Dużą przeszkodę w rozwoju stanowią postawy egocen-

¹² Por. Wojciech Cichosz, *Wychowanie integralne. Praktyczna recepcja gimnazjum w Zespole Szkół Katolickich im. św. Jana Pawła II w Gdyni. 1992–2019* (Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2019), 14.

tryczne, zamknięcia i wycofania, które można odnaleźć w „Circumplex of Faith Modes” poniżej osi ortodoksja i heterodoksja. W pedagogice niezależnie od całego spektrum metod aktywizujących i wspierających mają zastosowanie działania wyspecjalizowane we wspieraniu uczniów z rozpoznanymi trudnościami, np. terapia pedagogiczna, rehabilitacja, rewalidacja, resocjalizacja, korektura, kompensacja, wsparcie psychologiczno-pedagogiczne czy wreszcie doraźne zaopiekowanie. Dotyczy to zarówno organizacji pracy zindywidualizowanej, jak i pracy w grupie, których celem jest przede wszystkim przełamanie barier, stymulacja zaangażowania i edukacja włączająca.

Kołowy model sposobów wierzenia pozwala podmiotom edukacyjnym (wychowawca – wychowanek) dokonać pierwotnego pozycjonowania oraz wyznaczenia dalszego kierunku rozwoju. Daje możliwość dokonania identyfikacji i autorefleksji. Mając na uwadze podstawowy wymiar ufność vs. lęk, trzeba wyraźnie zaznaczyć, że w obszarze pedagogiki, obejmującej całe życie człowieka (antropopedagogika), od dawna funkcjonuje przekonanie, że podstawowym jej celem jest taka organizacja procesu wychowania, nauczania i uczenia się, by doprowadzić osobę do możliwie pełnego i wszechstronnego rozwoju. To swoiste wyprowadzanie człowieka ze stanu natury do świata kultury. To nie jego chowanie (biologiczny wychów), ale wychowanie (łac. *educēre*: wyprowadzać, doprowadzać, towarzyszyć, opiekować się). Każdy człowiek jest zatem indywidualnością, która rządzi się specyficznymi potrzebami na każdym etapie swojego rozwoju (np. dziecko: potrzeba poznawcza, bezpieczeństwa i bliskości; młodzież: potrzeba sukcesu, akceptacji czy poczucia własnej tożsamości i sensu życia). Właśnie w definicji pedagogiki jest niejako zakodowany jej pierwotny sens i motyw naczelny – wychowanie do nadziei przez ufność. Edukacja religijna niezmiennie pozostaje nosicielką nadziei¹³.

¹³ Por. Zellma, Buchta, Cichosz, „The (non)transgressive,” 3.

2.2. AFIRMACJA I TELEOLOGIA OSOBY

Wychowanie chrześcijańskie jest postrzegane jako rozumne i wolne kształtowanie przez człowieka siebie samego i świata w wymiarze duchowym, materialnym i cywilizacyjnym¹⁴. Tę różnorodność dobrze odnajduje rozpięta na biegunach osi inwencja i receptywność bądź egocentryzm i eklezjalność. Uwzględniając oś ortodoksji i heterodoksji, jako naturalnie dzielącą model na obszar powyżej niej (oczekiwana pozytywna wartość) oraz poniżej (niedostatek, dysfunkcje i ograniczenia), za kluczowe należy uznać uczynienie ufności nie tylko za elementy adaptacyjne, ale konstytuujące proces wychowania¹⁵. Trzeba jednak pamiętać, iż skutecznie pomagać można tym, którzy pozwalają sobie pomóc w wyjściu ze stanu ograniczeń i niepowodzeń. W tym kontekście nie wystarczy tylko wskazywać (społecznie i osobiście) uznane cele, ale należy skupić się na działaniach kompensacyjnych. W codziennej pracy pedagogicznej istotne są nie tylko działania wzmacniające, ale też profilaktyka. Ograniczanie (eliminacja) metodami pedagogicznymi czynników zamykających (blokujących otwartość wychowanka) wymaga dostrzeżenia i wzmocnienia cech, które promują poczucie jego wartości i samoakceptacji, a ostatecznie pobudzają wiarę w sens podejmowania trudu własnego rozwoju. Przedstawiona możliwość pozycjonowania osoby nie jest, stricte, pomiarem ilościowym, ale subiektywną oceną wynikającą z introspekcji.

W procesach edukacyjnych, jak pokazują wcześniejsze analizy, religia pełni szczególną rolę. Obecność Transcendencji staje się bezcenną po-MOCĄ. Właśnie do Boga osoba ludzka udaje się po moc. W zaproponowanym statycznym modelu KMSW można przejść do jego analizy jakościowej z aspiracjami budowania skali i zależności hierarchicznej: od egocentryzmu i lęku do zaufania i nadziei¹⁶. W tej optyce człowiek nie

¹⁴ Por. Wiesław Partyka, et al., „Wychowanie,” w *Encyklopedia Katolicka*, red. Edward Gigilewicz, t. 20 (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2014), 1039–1045.

¹⁵ Por. Wojciech Cichosz, Jarosław Lisica, Roman Buchta, Stanisław Dziekoński, „Religious Education as the Foundation of Holistic Youth Development. The Perspective of the Pedagogy of Hope and Trust,” *Forum Pedagogiczne* 14, nr 2.1 (2024): 229–241.

¹⁶ Por. Bogusław Śliwerski, Zbyszko Melosik, *Edukacja alternatywna w XXI wieku* (Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2010); Wojciech Cichosz, Anna Zellma, Roman Buchta, „Developing intercultural competences of Polish religion teachers in the context

odczytuje swojego istnienia jedynie w perspektywie statycznego i egzystencjalnego „jestem” (łac. *sum*), ale kieruje się w stronę dynamicznego i relacyjnego „staję się” (łac. *sursum* – w górę). Może się to zadziać zarówno w domenie relacji z Bogiem (Transcendencją), jak i na płaszczyźnie psychospołecznej (relacjach ze wspólnotą Kościoła)¹⁷.

Kluczowym dla podjętych wyborów w procesie pozycjonowania wydaje się być utrwalony obraz Boga i sposób wyrażania wiary, co kompleksowo ujmuje KMSW. Źródłem niepokoju staje się zarysowany dystans od uświadomionego stanu idealnego wyrażonego skrajnymi pozycjami powyżej osi ortodoksja – heterodoksja. Ten niepokój, będący bezcennym efektem pracy z kołowym modelem sposobów wierzenia, może stać się twórczą inspiracją do wyznaczania kierunku samorozwoju.

2.3. MAIEUTYKA OSOBY

W procesie rozwoju człowieka należy dostrzegać główne jego konstytutywy: bios, etos i agos. Pominięcie którejkolwiek zaburza wychowanie i prowadzi do niepożądanych konsekwencji. Stąd w edukacji można mówić o wyprowadzaniu człowieka z biosu poprzez etos i agos oraz los do Boskiego Logosu¹⁸. Osoba urzeczywistnia je w kontakcie ze światem, podejmując odpowiednie działania zgodne z własnymi możliwościami. KMSW ukazuje, że istnieją ścieżki podszyte nieufnością, a ich odkrywanie i korygowanie w procesie wychowawczym otwiera szansę na możliwie pełny rozwój. Owa przaprzyczyna (rana nieufności) nie jest cechą osobistego wyboru osoby ludzkiej, ale jest stanem zastanym. W tej perspektywie dynamika edukacyjna człowieka warunkowana będzie zarówno czynnikami genetycznymi (bios), jak i w dużym stopniu środowiskiem wychowawczym

of refugees from Ukraine: in theory and practice,” *British Journal of Religious Education* 2024: 1–15.

¹⁷ Por. Wojciech Cichosz, “Anthropological determinants of religious education,” in *Religious Pedagogy*, ed. Zbigniew Marek, Anna Walulik (Kraków: Ignatianum University Press, 2020), 345–365.

¹⁸ Por. idem, *Pedagogia wiary we współczesnej szkole katolickiej* (Warszawa: Wydawnictwo Typo2, 2010).

(agos), w którym osoba internalizuje (uwewnętrznia) obowiązujące normy oraz wartości. Dotyczy to potencjału, możliwości rozwoju i ograniczeń, zarówno wewnętrznych (łac. ad intra), jak i zewnętrznych (łac. ad extra)¹⁹. Kołowy model sposobów wierzenia można odnieść do człowieka na każdym etapie życia. Pozwala nie tylko opisać (deskryptywność) i wyjaśnić (eksplanacyjność) religijne (duchowe) potrzeby osoby, ale i wzbudzać osobę (maieutyka), czyli przechodzić pomiędzy poziomami wyrażania wiary.

Wskazane powyżej elementy nie stanowią skali pedagogicznej i jakościowego wartościowania, gdyż założenia statycznego modelu są jedynie zaproszeniem do działania (aktywności), dynamicznego rozwoju osoby. Dla człowieka jako bytu w drodze (łac. homo viator) konieczne jest wyjście z dziecięcej anomii poprzez heteronomię i socjonomię do autonomii wewnętrznej, rozumianej nie jako wolność „od,” ale wolność „do”. Kluczowym w tym procesie, w zakresie możliwych oddziaływań wspierających rozwój i potrzebę samorealizacji będących w kompetencji pedagogiki, jest stymulowanie aktywności w procesie edukacyjnym w odniesieniu zarówno do danego ucznia, jak i zespołu wychowanków. Metody aktywne (aktywizujące) to właściwa forma stawiająca na czynny udział uczniów w procesie kształcenia. Zamiast biernego słuchania w oparciu o formy podające, uczeń przy wsparciu (towarzyszeniu) nauczyciela (mentora, tutora, promotora) rozpoznaje problemy, zмага się z nimi i ostatecznie uczy się poprzez działanie i przeżywanie²⁰. Praca z kołowym modelem sposobów wierzenia nie wyręcza uczestników w zadaniach decyzyjnych, ale wspiera ich w pracy

¹⁹ Por. Wiesław Poleszak, Robert Porzak, Grzegorz Kata, Aldona Kopik, *Diagnoza i wspomaganie w rozwoju dzieci uzdolnionych. Test Uzdolnień Wielorakich i materiały dydaktyczne*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2014 (dostępny online: https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/phocadownload/POKL_IP2/podrecznik-tuw-i-materialy-pomocniczne.pdf – dostęp: 15.03.2025); Andrzej Radziejewicz-Winnicki, *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności* (Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2012).

²⁰ Por. Bogusław Śliwerski, *Metody aktywizujące w kształceniu i doskonaleniu pedagogów* (Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2022); *Alternatywy w edukacji*, red. Bogusław Śliwerski, Andrzej Rozmus (Kraków – Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2018); Marcin Jurczyk, „O istotności wychowania kompensacyjno-opiekuńczego,” *Archive of Social Sciences and Humanities* 2, nr 1 (2022): 49–57 (dostępny online: <https://passhlon-dyn.eu/wp-content/uploads/2022/09/Download-the-PDF-10.pdf> – dostęp: 10.04.2025).

problemowej. Ma wychowankowi wskazać kierunek i pomagać w dążeniu do wyznaczonego celu, ale nie dawać gotowe rozwiązania.

PODSUMOWANIE

W świetle powyższych analiz można sformułować wniosek, że zaproponowany model dobrze koreluje z personalistyczną perspektywą pedagogiczną. W edukacji religijnej zaproponowane pozycjonowanie osoby w kontekście jej indywidualnego potencjału rozwojowego daje możliwość przechodzenia pomiędzy poszczególnymi poziomami. Skoro człowiek został zaproszony do odbycia drogi, to jej warunkiem brzegowym jest przechodzenie „od serca do rąk”. Mimo planowania i przewidywania proces ten uwzględnia również możliwość pojawienia się i uznania porażki. Za papieżem Franciszkiem można zaproponować wspólną wędrówkę drogą ufności i zawierzenia, rozmowę o radościach i nadziejach, ale także o smutku i lęku serca²¹. Dokonać się to może jedynie przy uprzedniej afirmacji osoby i jej teleologicznej perspektywy (szczęście, spełnienie i samorealizacja). Nadzieję warto uczynić fundamentem tego procesu, a optymalną realizację osoby ludzkiej w perspektywie wieczności (maieutykę) – zgodnie z sentencją starożytnego mędrca Seneki – swoistym portem przeznaczenia, bo jeśli człowiek nie zna portu, do którego zmierza, wiatry pomyślne nie będą mu wiały.

BIBLIOGRAFIA

- Allport, Gordon W. "Behavioral Science, Religion, and Mental Health." *Journal of Religion and Health* 2 (1963): 187–197. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01533333>.
- Allport, Gordon W. "The Religious Context of Prejudice." *Journal for the Scientific Study of Religion* 5, no 3 (1966): 447–457. DOI: <https://doi.org/10.2307/1384172>.

²¹ Pope Francis, *Apostolic exhortation "C'est la confiance,"* https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/20231015-santateresa-delbambinoges.html (dostęp: 17 czerwca 2025). Zob. także: *Pedagogika w świecie niepewności. Aspekty*, red. Paweł Piotrowski (Olsztyn: Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2022).

- Allport, Gordon W. *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation*. New York: Macmillan, 1950.
- Allport, Gordon W., and Michael J. Ross. "Personal Religious Orientation and Prejudice." *Journal of Personality and Social Psychology* 5, no. 4 (1967): 432–443. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0021212>.
- Cichosz, Wojciech, Anna Zellma, and Roman Buchta. "Developing intercultural competences of Polish religion teachers in the context of refugees from Ukraine: in theory and practice." *British Journal of Religious Education* 2024: 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1080/01416200.2024.2304202>.
- Cichosz, Wojciech, Jarosław Lisica, Roman Buchta, and Stanisław Dziekoński, „Religious Education as the Foundation of Holistic Youth Development. The Perspective of the Pedagogy of Hope and Trust,” *Forum Pedagogiczne* 14, nr 2.1 (2024): 229–241. DOI: <https://doi.org/10.21697/fp.2024.2.1.17>.
- Cichosz, Wojciech. "Anthropological determinants of religious education." In *Religious Pedagogy*, ed. Zbigniew Marek, and Anna Walulik, 345–365. Kraków: Ignatianum University Press, 2020.
- Cichosz, Wojciech. „Edukacyjno-apostolska akomodacja psychologii transgresyjnej [Educational and apostolic accommodation of transgressive psychology].” *Paedagogia Christiana* 2, nr 22 (2008): 93–104. OnLine. <https://apcz.umk.pl/PCh/article/view/PCh.2008.021/6427>.
- Cichosz, Wojciech. „Pedagogiczny dekalog formacji chrześcijańskiej w epoce globalizmu.” W *Veritas cum caritate – intelligentia cum amore*, red. Czesław Rychlicki, Ireneusz Werbiński, 725–745. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2011.
- Cichosz, Wojciech. *Pedagogia wiary we współczesnej szkole katolickiej*. Warszawa: Wydawnictwo Typo2, 2010.
- Cichosz, Wojciech. *Wychowanie integralne. Praktyczna recepcja gimnazjum w Zespole Szkół Katolickich im. św. Jana Pawła II w Gdyni. 1992–2019*. Pielplin: Wydawnictwo Bernardinum, 2019.
- Cieciuch, Jan. „Model osobowości dla pozytywnej psychologii klinicznej.” *Journal of Psychiatry and Clinical Psychology* 25, nr 1 (2025): 1–11. OnLine. <https://www.psychiatryatria.com.pl/assets/pdf/artykuly/1-11-pipk-1-2025-cieciuch-pl-pdf.pdf>.
- Jurczyk, Marcin. „O istotności wychowania kompensacyjno-opiekuńczego.” *Archive of Social Sciences and Humanities* 2, nr 1 (2022): 49–57. OnLine. <https://passhlondyn.eu/wp-content/uploads/2022/09/Download-the-PDF-10.pdf>.
- Kozielecki, Józef. *Transgresja i kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Żak, 2002.
- Partyka, Wiesław, Katarzyna Uzar-Szcześniak, Adam Maj, Andrzej Łuczyński, Anna Lendzion, and Elżbieta Jasińska. „Wychowanie.” W *Encyklopedia Katolicka*, red. Edward Gigilewicz, t. 20: 1039–1045. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2014.
- Pilarz, Krzysztof. „Religia i nauka – współczesne relacje psychologiczno-duchowościo-we.” *Teologia i Czułowiek* 64, nr 4 (2023): 89–103. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2023.027>.
- Piotrowski, Paweł (red.). *Pedagogika w świecie niepewności. Aspekty*. Olsztyn: Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2022.

- Poleszak, Wiesław, Robert Porzak, Grzegorz Kata, and Aldona Kopik. *Diagnoza i wspomaganie w rozwoju dzieci uzdolnionych. Test Uzdolnień Wielorakich i materiały dydaktyczne*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2014. OnLine. https://ore.edu.pl/wp-content/uploads/phocadownload/POKL_IP2/podrecznik-tuw-i-materialy-pomocniczne.pdf.
- Pope Francis. *Apostolic exhortation "C'est la confiance"*. OnLine. https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/20231015-santateresa-delbambinogesu.html.
- Radzewicz-Winnicki, Andrzej. *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2012.
- Śliwerski, Bogusław, and Andrzej Rozmus (red.). *Alternatywy w edukacji*, Kraków–Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2018.
- Śliwerski, Bogusław, and Zbyszko Melosik. *Edukacja alternatywna w XXI wieku*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2010.
- Śliwerski, Bogusław. *Metody aktywizujące w kształceniu i doskonaleniu pedagogów*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2022.
- Szydłowski, Piotr, and Jan Ciecuch. "The Circumplex of Faith Modes: The Proposal of an Integrative Model in the Allportian Approach." *Journal for the Academic Study of Religion* 36, no. 2 (2023): 210–241. DOI: <https://doi.org/10.1558/jasr.25571>.
- Szydłowski, Piotr, Ewa Topolewska-Siedzik, and Jan Ciecuch. "Religiousness Measured by the Four Basic Dimensions of Religiousness Scale (4-BDRS) among Polish Believers: Measurement Quality, Personality and Well-being Correlates." *Journal of Religion and Health* (2025). DOI: <https://doi.org/10.1007/s10943-025-02450-z>.
- Zellma, Anna, Roman Buchta, and Wojciech Cichosz. "The (non)transgressive character of religious education for children and young people in Polish schools." *British Journal of Religious Education* 44, no. 3 (2022): 223–237. DOI: <https://doi.org/10.1080/01416200.2021.1887082>.